

Recenzija

Marta Henricson-Cullberg
 Carl-Ulrik Schierup
 Soren Sommelius
 Jan Oberg

After Yugoslavia What?

Transnational Foundation for Peace and
 Future Research, Lund, Švedska, 1991.
 str. 49.

Izveštaj *Transnational Foundation for Peace and Future Research* Švedske neprofitne organizacije za istraživanje mira i otklanjanje sukoba, objavljen je u listopadu 1991. godine. Izveštaj se temelji na 64 intervjuja koje su istraživači obavili u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji. Njihov je osnovni cilj bio saznati što više o različitim definicijama i pristupima sukobu u bivšoj Jugoslaviji, kako taj sukob akteri percipiraju i kako se u njemu ponašaju te na temelju takva uvida preporučiti kratkoročne i dugoročne postupke kojima bi se ublažile i otklonile okolnosti i čimbenici koji potiču na sukob i rat. Što treba učiniti? Kako napraviti prve korake prema izgradnji povjerenja i mira? Što su uzroci sukoba i kakva je njegova priroda? Na ta i mnoga druga pitanja autori su nastojali odgovoriti s naglašeno neutralnih pozicija.

Izveštaj ima sedam poglavlja od kojih su prva i posljednja posvećena tehnikama ublažavanja i otklanjanja konflikta, a središnja ispitivanju uzroka i prirode sukoba Hrvatske i Srbije.

Prvo poglavlje programatskog karaktera, »Što mora biti učinjeno?«, započinje s 11 različitih aktivnosti kojima treba osigurati efikasni i trajan prekid rata. Među tim aktivnostima predlaže se i međusobno čuvanje mira pomoću snaga Ujedinjenih naroda, razdvajanje zaraćenih strana, sigurnosne zone, pregovori itd. Nakon uspostave trajnog primirja potrebno je pristupiti mjerama jačanja povjerenja: međusobnom priznanju novih država i republika, započinjanju raz-

govora o spornim elementima, razmjeni informacija, uspostavi prekinutih komunikacija itd. Zajedničku i pojedinačnu sigurnost treba osigurati raspuštanjem i preobrazbom JNA, prihvatanjem defenzivnih strategija i stvaranjem komisija za koordinaciju i sigurnost. Nakon toga slijedi »demilitarizacija« masovnih medija, stvaranje uvjeta za slobodu masovnih medija i obrazovanja. Nove države trebale bi slijediti politiku »mekanih« i otvorenih granica, demilitarizacija kriznih područja i stvaranje tampon zona. Nove države moraju krenuti putem izgradnje demokratskog poretka, jačanja civilnog društva, povezivanja socijalne pravde i blagostanja, obnove ekonomske suradnje i regionalnog razvoja. Međunarodna zajednica treba pomoći u jačanju i održavanju mira, ne samo vojnim sredstvima nego i različitim oblicima »dobrih usluga«, međunarodnim organizacijama, ekonomskim i finansijskim aranžmanima itd. Svim nacionalnim manjinama treba jamčiti sigurnost i autonomiju u unutrašnjim političkim, kulturnim i drugim poslovima. Treba jačati pozitivne potencijale koje donosi multikulturno društvo. Riječ je o 75 različitih, ali međusobno povezanih, postupaka kojima se može doći do trajnog mira i stvaranja zone sigurnosti u ovom dijelu Evrope.

Drugo poglavlje »Izlazak iz povijesti za bolju budućnost« namijenjeno je u većoj mjeri inozemnoj publici. Riječ je o kratkoj deskripciji glavnih povijesnih tokova i razlika s posebnim naglaskom na nacionalne razlike, nejednaku razvijenost i neuspjeh trećeg socijalističkog jugoslavenskog puta. U opisu političkog razvoja posljednje dvije godine prevladavaju paušalne i nediskriminirajuće ocjene o izostanku prave demokracije, uprkos održanim izborima, koja je zamijenjena etnocentričkom politikom i populizmom. U Srbiji autori identificiraju »radikaln lijevi populizam« usmjeren na objedinjavanje svih »srbskih krajeva« (22), a u Hrvatskoj »retoriku desnog populizma« (23). Na obje strane riječ je o očuvanju najautoritarnijih osobina starog komunističkog sistema očitovanih u kontroli medija i podržavljenju privrede (24).

U trećem poglavlju riječ je o »psihologiji jugoslavenske politike«, gdje se povijesti naroda s ovoga područja, socijalnim psiho-

logiziranjem, navode kao izvori starih mržnji, herojskih mitova, povijesnih zadaća i svekolikih opterećenja. Narodi u povijesti traže i nalaze inspiraciju za ovaj rat, svjesno ili nesvjesno, a herojski mitovi instrumentaliziraju se za potrebe dnevnih političkih sukoba. Svaki od aktera u sukobu ima povijesno opravdanje za poziciju žrtve. Nacionalni projekti služe za strukturiranje situacije sukoba.

Upozoravajući da nema laganih putova izlaska iz krize (poglavlje četiri), autori kritiziraju odluke o secesiji (33) i smatraju da će one proizvesti nove tipove problema. Uz nerazumijevanje, premda ne i osudu zahtjeva za nacionalnim suverenitetom, upozorava se na nove tipove ovisnosti o Evropskoj zajednici i pretvaranje u periferiju kapitalizma. Nove države ne grade se orijentirane na budućnost i boljitak građana, nego u odnosu na povijest, teritorij i granice, što će dovesti do njihove izolacije i militarizacije.

U petom poglavlju nastoji se odgovoriti na najvažnije pitanje: »Kako razumjeti jugoslavenski konflikt« (38). Autori primjenjuju isproban metodološki postupak:

(1) *Identificirati aktere u sukobu i njihove stavove.* Nabrajajući različite aktere u sukobu, dolaze do 50 različitih interesnih pozicija koje, svaka na svoj način, imaju utjecaja na sukob. Treba odmah napomenuti da autori u tom nizanju sudionika ne provode njihovu klasifikaciju, ni prema stupnju interesnog angažmana, ni prema tipu posljedica koje se trpe, ni prema opsegu angažmana, ni prema bilo kojem drugom poznatom politološkom kriteriju klasifikacije aktera. Na taj način, tu kao i u cijeloj analizi, svi akteri tretiraju se jednako, jednako krivima i jednako žrtvama.

(2) *Otkriti tip i uzroke ponašanja aktera.* To se čini, psihološkim mehanizmima interpretacije tuđih namjera, sistemom akcije i reakcije. Autori eksplicitno odbijaju govoriti o tipovima djelovanja jer bi morali doći i do vrednovanja njihovih aktivnosti, a tada bi morali napustiti svoju »sjaajnu izolaciju u neutralnosti«, a upravo je u toj ocjeni karaktera djelovanja i odgovor na definiciju rata.

(3) *Treće metodološko pitanje odnosi se na prirodu konflikta.* O čemu se zapravo radi? I na ovom mjestu autori odbijaju jasno definirati suštinu sukoba. Govore o kombinaciji povijesne mržnje, sukoba suprotstavljenih ideoloških sustava i sukoba oko teritorija. Premda se ne može reći da je uzrok samo jedan, glavni uzrok dovoljno je prepoznatljiviji. Očekujući od inače pronicljivih, autora izvještaja karakterizaciju sukoba i definiranje ciljeva pojedinih strana u sukobu, što bi omogućilo i stranom čitaocu razumijevanje konfliktne situacije, ostali smo prikraćeni.

Premda se na mnogo mjesta govori o povijesnim i socijalno-psihološkim uzrocima sukoba, kada je riječ o posljedicama sukoba, komentar izostaje, iako upravo posljedice otkrivaju pravu prirodu sukoba. One otkrivaju žrtvu i agresora u »jugoslavenskom ratu«.

Posljednje poglavlje podučava nas kako uspješno razriješiti i otkloniti sukob. Autori nas upozoravaju da stvaranje pretpostavki za uklanjanje sukoba (*conflict mitigation*) nije isto što i rješenje sukoba (*conflict resolution*). Dosadašnja istraživanja na tom području iskristalizirala su nekoliko polaznih načela:

1. Usmjeriti se na pravu prirodu sukoba, na interesnu važnost koja može biti drukčija od uvjerenja o prirodi sukoba.

2. Razlikovati ljude od problema. Potrebno je utvrditi što je doista problem i razlučiti taj problem od onog što ljudi zahvaćeni tim problemom čine. Problem se ne smije izjednačiti s ljudima.

3. Proizvesti različita rješenja prije nego se odlučimo za jedno od njih. Otvoriti što više mogućnosti i scenarija rješenja, misliti kreativno o izlasku iz situacije.

4. Kriteriji za rješenja moraju biti objektivni i realni, jedino će na takvim kriterijima i druga strana biti prisiljena na suglasnost.

5. Istina o konfliktu je različita i postoje mnoge njezine interpretacije. Potrebno je zajednički pronaći širu i svima prihvatljivu istinu.

6. Ciljevi ne opravdavaju sredstva. Poželjan cilj može se ostvariti samo prihvatljivim sredstvima — do mira se ne dolazi ratom.

7. Učiniti samo one stvari koje su dobre za međusobni odnos i za tebe, bez obzira da li i druga strana tako radi. To osigurava etičnu i efikasnu poziciju. Izbjegavati osvetu.

8. Koristiti moć da bi se postigli ciljevi, a ne za kažnjavanje druge strane.

Premda ne možemo promijeniti prošlost, moramo naučiti živjeti s njom, zaključuju pisci izvještaja »After Yugoslavia what?«. Rješavanje konflikta aktivnost je usmjerena na preoblikovanje budućnosti.

Nije potrebno sumnjati u dobre namjere švedskog tima. Njihova ambicija da svoje znanje i sposobnosti stave na raspolaganje kako bi što lakše došlo do prekida sukoba i prestanka ljudskih patnji, vrijedna je svake pohvale i zahvalnosti. Mnoge njihove ocjene i uvidi otrežnjuju, a prognoze upozoravaju. Predložene tehnike i postupci za stvaranje uvjeta za trajan mir velikim dijelom su se i ostvarile. U tom izvještaju ostaje čitaocu nepoznata definicija konflikta. Što se u tom sukobu događa kako taj sukob neposredno izgleda, kako se najčešće manifestira, kakve su njegove posljedice na ljude, okolinu, gradove i sela, ne spominje se ni na jednom mjestu. Tražeći uzroke sukoba u oprečnim interpretacijama povijesti i nacionalnoj opsjednutosti političkih elita, ne govore ništa o posljedicama. Pokazalo se još jednom da otkrivanje uzroka, na koje nije moguće djelovati da bi ih se promijenilo, nije od koristi za rješavanje problema. Njihova pozicija neutralnosti onemogućava im da govore o posljedicama sukoba jer se one ne mogu ravnopravno rasporediti na obje strane (ipak ne postoje dvije žrtve), kako se to autorima čini. »Povijesnu krivnju« nije moguće jednako rasporediti Hrvatima i Srbima. Izvještaj je mnogo uspješniji u svom tehničkom dijelu — izlaganju postupaka pregovaranja i širenja prostora za uspjeh kompromisnog rješenja, nego kad izjednačava obranu s agresijom u ime obrane.

Ivan Grdešić

Recenzija

A. O. Hirschman

Strasti i interesi

Stvarnost, Zagreb, 1991.

Studija *Strasti i interesi*, Alberta Otta Hirschmana, njemačkog Amerikanca i izvorno ekonomista, nipošto nije suhoparan ekonomski esej. Autor je potpuno odbacio granice discipline, što ovaj esej čini iznimno zanimljivim, poticajnim, živim i šarmantnim štivom, pa mu doista nema smisla predbacivati nesistematičnost. Teško da sistematičnost u socijalnoj filozofiji i socijalnim znanostima služi išemu drugom doli prividu da se primičemo konačnom rješenju problema. Ovdje je moguće istraživati i spoznavati, te slagati kockice u mozaik, da bi se s vremenom primijetilo da su kockice žive pa bježe sa svojih mjesta; nemoguće je dobiti konačnu, dovršenu sliku; sustavnost ne pomaže.

Hirschman je svojoj studiji, nastaloj sredinom sedamdesetih godina, dao podnaslov »Politički argumenti u prilog kapitalizmu prije njegova trijumfa«. Povijest je išla naruku njegovoj orijentaciji jer je kapitalizam danas bliži trijumfu nego ikada, budući da je njegov takmac nepovratno podlegao. To, međutim, prije znači da će se ubuduće nedostaci društva čiju kičmu čini cirkulacija i akumulacija kapitala promatrati s više fatalizma i manje žučljivosti, nego da će ti nedostaci nestati ili barem nestajati. Hirschman govori o strastima i interesima u srednjovjekovnom i modernom sustavu ideja o društvu, zatim o modernom društvu koje je u svoje središte postavilo ekonomski interes, te o posljedicama takve konstelacije na politički poredak i zaključuje da je kritika kapitalizma, premda argumentirana, zanemarila činjenicu da su najveće mane kapitalizma ujedno i njegove najveće prednosti u odnosu na društvo iz kojega je nastao: od kapitalizma se očekivalo, kaže Hirschman, da će suzbiti određene ljudske porive i sklo-